

Gooi en Vechstreek
De Wijde Blik, tijd
Vechstreek e.o., nr.

PELGRIM, E.J. 19^e
geografische bijdr
Geografisch tijdsch

ROELOFFZEN, An
Nederlandse stad

SCHIPPER, Ineke
Rotterdam, het
nr. 20-22.

DER VEEN
sprakelij
(De

namen voor de sociale geschiedenis Gent in de XIXde eeuw (1794-1914)

door

Roger DELBAERE

AFKORTINGEN :

S.A.G.: Stadsarchief Gent
Mod. A.: Modern Archief
KL : Kiezerslijst
KS : Kiesbaar voor de Senaat
BR : Bevolkingsregister
TB : Telboek

I. HET OPSTELLEN DER GENEALOGIEËN

De voornaamste bron hiertoe vormen de *akten van de burgerlijke stand* (geboorte-, huwelijks-, en overlijdensakten). Ongelukkig genoeg wordt de toelating om hierin zelfstandig te werken, te Gent geweigerd door de betrokken instantie. Noodgedwongen dient men zich te beperken tot het raadplegen der bevolkingsregisters.

1. BEVOLKINGSREGISTERS EN TELBOEKEN¹

Aanwezig: 1) *Telboeken en registers: periode 1796-1846:*

1796-'97; 1798; 1799; 1800; 1801; 1802-'3; 1804-'5; 1806; 1807;
1808-'09; 1810-'11; 1812-'14; 1815-'17; 1818-'20; 1821-'23; 1824-'26;
1827-'29; 1830-'32; 1833-'37; 1838-'46.

2) *Bevolkingsregisters: periode 1847-1920:*

1847-'56; 1857-'66; 1867-'80; 1881-'90; 1891-1900; 1901-'10; 1911-'20.

Verschaafte inlichtingen:

Klassering per wijk, straat, huisnummer.

1) *Periode 1796-1846:*

a) *Telboeken:* per bladzijde:

- Nummers van de optelling der bewoners
- Nummer van het huis (sinds 1798)

(1) Te raadplegen bij: Stadsbestuur van Gent, 7de Afdeling: Bevolking - Verkiezingen; Kromme Wal 3.

- Naam en voornaam van de bewoners die minimum 12 j. oud zijn
- Leeftijd (geen geboortedatum en daardoor bijna nooit juist)
- Beroep
- Straat
- Datum van aankomst in de gemeente
- Duur van verblijf
- Aantal kinderen beneden de 12 j. - mannelijk geslacht
vrouwelijk geslacht
- Mutatie van adres (open ruimte hiervoor voorzien; in de praktijk werd geen enkele mutatie opgetekend)
- Aanmerkingen: b.v. een veroordeling (bijna niet gebruikt).

In feite ging het om een gewone optelling: de bewoners van elke straat werden per nummer opgetekend.

b) *Registers*: Verschil met telboeken:

- Twee bladzijden in beslag genomen:
 - Links: de bewoners op 31-12 van het vorige jaar
 - Rechts: de nieuwe bewoners indien de anderen ondertussen verhuizen
- Theoretische verschillen: — Burgerlijke stand
 - Geboorteplaats en -datum
 - Laatste woonplaats
 - Datum van aankomst en vertrek uit de gemeente.
- In de praktijk:

- 1796-1805: — In plaats van 7 slechts 1 à 2 bevolkingsregisters per wijk
 - Slechts sporadisch mutatie van adres genoteerd
 - Geen geboortedata, wel leeftijd
- 1806-1820: — Reeds meer BR maar nog niet volledig
 - Vanaf BR 1815-'17: geboortedata (weinig accuraat)
 - Weinig mutaties van adres
- 1821-1846: — Reeds iets meer mutaties (in vgl. met de vorige BR) maar steeds onvolledig
 - Sinds 1821 nederlandstalig

2) *Periode 1847-1920*

- Vanaf 1847: — Eén of meer folio's per huis
 - Optekening van alle inwoners (ook kinderen) op 31-12 van het vorige jaar + desgevallend nieuwe bewoners
 - Meestal datum van huwelijk en met wie vóór de kinderen het ouderlijk huis verlaten
 - Meestal drie voornamen genoteerd
 - Op pagina 1 van het BR Wijk I Deel I: uittreksel van de algemene onderrichting gevoegd bij het KB van 30-6-1846²

(2) Zie hiervoor: *Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXde eeuw (1815-1914)*. Bijdrage 18. Interuniversitair Centrum voor Hed. Gesch., 1961.
- Ons interesseerde voornamelijk de praktijk.

- Vanaf 1867: — Ook aanduiding van een desgevallende tweede verblijfplaats naast de wettelijke woonplaats
- Vermelding van het folionummer van het vorige BR waarop de personen ingeschreven waren (hoewel sporadisch; reeds meer in BR 1881-90, maar zelfs in 1911-'20 nog niet helemaal toegepast); d.i. een buitengewoon hulpmiddel bij de opzoekingen
- Vanaf 1901: — Staat van verwantschap met gezinshoofd of stand in het gezin
- Vermelding van de namen der ouders
 - Nationaliteit
 - Aanmerkingen: — burgerwacht, dienstplichtig of ingelijfd
 - verwijzing naar het nummer van het militieregister
 - verwijzing naar het blad van het register van het Strafboek
 - diverse aanmerkingen
- In de loop der 19e eeuw werd het aantal wijken steeds uitgebreid: in BR:
- Tot 1856: 5 wijken
 - Vanaf 1857: 6 wijken
 - 1867: 8 wijken
 - 1881: 7 wijken + een derde en vijfde hulpwijk
 - 1891: id + een zesde hulpwijk
 - 1911: 12 wijken

Hulpmateriaal

a) Om zijn weg te vinden in bevolkingsregisters en telboeken kan men gebruik maken van de « *Alfabetische lijst der straatbenamingen van de stad Gent volgens de bevolkingsregisters met aanduiding van de wijk* »³ 1796-1805; 1806-1820; 1821-1846; 1847-1930.

- Aanduidingen: — Straatbenamingen (ontstellend veel veranderingen vooral in de Franse tijd)
- Wijk
 - Nummer van het TB
 - Nummer van het BR
 - Folio

Het ontstellend gebrek aan optekening — in de BR en TB — der mutaties van adres vóór 1847, veroorzaakt enorm tijdverlies. Steeds opnieuw moet men, om het nieuwe of oude adres terug te vinden, ook beroep doen op andere hulpmiddelen.

b) *Indices op de BR* zijn aanwezig, maar tot 1847 zeer onvolledig en totaal onbruikbaar:

- 1821-'23: alleen vijfde wijk
- 1827-'29: alleen eerste en vijfde wijk
- 1830-'32: alleen eerste, derde en vijfde wijk
- 1833-'37: alleen eerste en vierde wijk
- 1838-'46: alleen eerste, tweede, derde en vierde wijk.

(3) Stad Gent - 7de Afdeling - Bevolking en Verkiezingen - Kromme Wal 3 - 10-8-1950.

De namen staan alfabetisch geklasseerd per eerste letter. Zulks brengt enorm tijdverlies mee en het gevaar over de gezochte naam heen te kijken, (cfr. de vele honderden namen met een 'V'). Bovendien kloppen de meeste verwijzingen helemaal niet. Pas sinds 1847 beschikt men over bruikbare indices, maar van dan af verbeteren ook de bevolkingsregisters.

c) *De Wegwijzer*⁴: slechts nuttig indien het beroep gekend is. Immers pas sinds 1863 werd een alfabetische adressenlijst ingelast.

d) De « *Annuaire des adresses de la ville de Gand, 1853* »⁵

e) *De Kiezerslijsten sedert 1858*⁶.

Voor zonen die na hun huwelijk verhuizen zonder adres na te laten, en wier beroep men niet kent, is de toestand vaak hopeloos. De verdwijning geschiedt b.v. in 1810. Bijgevolg te raadplegen: KL 1858, *Annuaire 1853*, *Wegwijzer 1863*. Daarbij loopt men het risico dat de persoon ondertussen gestorven is.

Een laatste redmiddel: alle beroepslijsten in de *Wegwijzer* vóór 1863 nakijken. De kans op succes is daarbij gering vermits alleen zelfstandige beroepen opgenomen werden. Dat dergelijke opzoekingen tijdrovend zijn hoeft niet onderstreept. In het geval van een dochter die huwt en dus de naam van haar onbekende echtgenoot krijgt, is de verdwijning definitief.

f) Een andere bron tot ergernis vormen de straatnamen. De volksuitdrukkingen uit de 18de eeuw bezorgen nog meer hoofdbreken dan de verbasterde Franse versies.

In dit geval kan men zich behelpen met:

- FRIS, V.: *De oude Straatnamen van Gent*. Gent 1925.
- VAN WERVEKE, A.: *De Namen van de Straten en de Bruggen der Stad Gent. Voorstel tot verbetering van schrijfwijze dier namen, gewijzigd door de stedelijke commissie voor Monumenten*. Gent, 1919.
- DE POTTER, F.: *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*. 6 delen. Gent, 1882-1901.
- VANDEPUTTE, C.J., *Indicateur de la ville de Gand*. Gent, 1840.
- *Alfabetische lijst der straatbenamingen...* (zie op. cit., p. 3)
- DEFFEREZ, L.: *Nouveau plan de la ville de Gand dressé d'après le plan du Sieur Saurel, géomètre de 1re classe*, 1848.
- PELLIZZARO, J.: *Plan de la ville de Gand et de ses faubourgs. Dressé d'après de nouveaux matériaux. Revus pour les détails topographiques et des changements jusqu'en 1830*.

Slotopmerking:

De positieve zijden van de bevolkingsregisters mogen nochtans evenmin uit het oog verloren worden:

(4) Zie p. 22 e.v.

(5) Zie p. 24.

(6) Zie p. 15 e.v.

- Men blijft nauw in contact met de ganse familie en kan gemakkelijk de mutaties van beroep volgen. Dit is vooral het geval voor de Franse en Hollandse tijd toen jaarlijks of om de twee jaar een BR of TB werd aangelegd.
- De optekening van het inwonende dienstpersoneel en de aanduiding van een tweede verblijfplaats vormen hulpmiddelen om het sociaal niveau van de familie te bepalen.
- De vermelding van de vorige en volgende bewoners kunnen aanduidingen verschaffen in verband met overname of overlaten van een bedrijf.
- In sommige gevallen vermelden de registers meer gecumuleerde beroepen en functies dan de Wegwijzer.

2. PAROCHIEREGISTERS

De bevolkingsregisters en telboeken worden bijgehouden sedert 1796. Om verwantschappen vast te stellen, een exacte geboortedatum te kennen, of de herkomst van bepaalde personen te onderzoeken, vóór 1796, dient men beroep te doen op de parochieregisters. Deze worden bewaard in het stadsarchief.

Iedere parochie hield een apart register bij voor de geboorten, huwelijken en overlijdens. De notities gebeurden per dag.

V.b. Parochieregister van St.-Baafs 1762-1769 — Geboorten: .

Dufour: 5a junii 1769 baptizavi franciscum petrum filium francisci joannis dufour et barbara judoca de somere conjug. natum hodie hora 5a matutina; suscepere petrus de somere et anna maria wademon.

getek. Verburght coadj. past.

De ouders en de peter en meter worden dus vermeld.

- Op de parochieregisters bestaan er *alfabetische tafels* die gemakkelijk te hanteren zijn. De klassering gebeurde per parochie en per geboorten, huwelijken of overlijdens. De namen werden alfabetisch gerangschikt. Per letter gebeurde de indeling per jaar en per maand.
- Op 23-7-1796 werd de wet van 20-9-1792 betreffende het opstellen van de registers van de burgerlijke stand, te Gent uitgevaardigd². Twee dagen later werden de parochieregisters op bevel van de Franse overheid afgesloten. In het geboorteregister van de St.-Michielsparochie treft men de volgende aantekening aan:

« Clos et arrêté par nous, soussignés président et secrétaire de l'administration municipale du canton de Gand, conformément à la loi du 20 7bre 1792, promulguée ce jour, cinq thermidor 4 année Républicaine et a été signé par le curé de l'Eglise de St. Michel reprise en tête de ce registre ».

getek. Wauters: pastor S. Michaelis ad astrum Gandavi
J.B. Goethals: président
Contreras.

(7) Claeys, Pr.: *Mémorial de la ville de Gand 1792-1830*. Gent 1902, p. 59.

II. PEILING NAAR HET VERMOGEN

1. FRANSE TIJD (1794-1814)

Na de annexatie werd in onze gewesten het nieuwe rationele stelsel der directe belastingen ingevoerd. Deze waren drieledig:

- Grondbelasting
- Personele-, mobiliare- en weeldebelasting (geheven op de uiterlijke ken- tekenen van rijkdom: huurwaarde der woning, dienstboden, paarden, enz.).
- Patentbelasting (op bedrijf of handel).

Gezien de onvolledigheid van het overgebleven bronnenmateriaal te Gent — geen enkele bruikbare lijst van personele- en patentbelasting — zien wij echter af van verdere bespreking der direkte belastingen, om onze aandacht toe te spitsen op de meest belasten en heel in het bijzonder op de gedwon- gen lening.

1) *De meest Belasten*

a) De lijsten der 100 *meest belasten* te Gent en der 600 *meest belasten* van het departement leveren belangrijk materiaal voor de studie van de Gentse « high society » in de Franse tijd.

De *honderd* vormden de kandidatenlijst voor de gemeenteraad ⁸, de *zes- honderd*, de kandidatenlijst van het kiescollege van het departement ⁹.

Lijsten:

— *Liste des cent plus imposés de la ville de Gand, formée par le préfet du département de l'Escaut en exécution de l'article XI du Sénatus-consulte organique du 16 thermidor an 10.* S.A.G. - Mod. A - H 4/L

Een gedrukte lijst getekend door de prefect Faipoult op 1-7-1807.

Gegevens: naam, voornaam, beroep. De klassering gebeurde alfabetisch.

— *Liste des dix plus âgés et dix plus imposés dans chaque section de la commune de Gand. 1812.* S.A.G. - Mod. A. - H 4/m 1

De bundel omvat naast korrespondentie en voorbereidende tabellen ook een paar lijsten in handschrift:

a) Per wijk (5) werden alfabetisch geklasseerd: de 10 oudsten
de 10 meest belasten

Gegevens: naam, voornaam, leeftijd, beroep, adres.

b) Alfabetische klassering der 50 oudsten en der 50 meest belasten.
Gegevens: naam, voornaam, actueel beroep of bezigheid, geboorteda- tum (soms), leeftijd, woonplaats, burgerlijke stand (gehuwd, onge- huwd, weduwnaar, aantal kinderen), titel of beroep of functie sinds het optreden in de maatschappij, persoonlijk vermogen geschat volgens

(8) Sénatus-consulte organique du 16 thermidor an 10, art. XI.

(9) Ibid., art. XXV.

de inkomsten, belastingen betaald binnen en buiten het departement en totaal (niet altijd ingevuld), opmerkingen.

— *Liste des cent plus imposés de la ville de Gand*. S.A.G. - Mod. A. - H 4/m 2. Een lijst in handschrift van 15-5-1812, identiek aan de vorige (b), maar vollediger.

— *Liste définitive des six cents Contribuables les plus imposés du Département de l'Escaut, formée par le Ministre des finances, en exécution de l'article 25 du Sénatus-consulte organique du 16 thermidor an 10, et des articles 71, 72, 73 en 74 de l'Arrêté du Gouvernement du 19 fructidor suivant*. S.A.G. - Mod. A. - H 4/m 3. Een gedrukte lijst van 19-6-1812.

Gegevens: volgnummer, naam, voornaam, woonplaats. Bovenaan de 30 hoogstbelasten geklasseerd volgens hun belastingcijfer: 27 onder hen wonden te Gent, 1 te Deinze, 1 te Kruishoutem en 1 te Moregem. De overige 570 volgen alfabetisch.

b) Een interessante bron vormt nog de lijst opgesteld voor de *militaire Contributie van 1794*, door de magistraten te verdelen onder « de adel, de priesters, de geestrijke Huyzen, de geprivilegieerden, de grote eigenaars en de kapitalisten, en niet onder de kleine landbouwers, werklieden en andere kleine borgers ».

Van de 7 miljoen Livres tournois moest ongeveer de helft, nl. 3.100.000 L. opgebracht worden door een zestal abdijen en kapittels. De rest werd praktisch integraal verdeeld onder een niet-actieve groep van adel, grootgrondbezitters en renteniers.

Wegens de willekeur bij de verdeling mag de waarde der gegevens echter eerder als relatief bestempeld worden.

Voor een uitgebreide bespreking en bronnenopgave verwijzen wij naar het pas verschenen werk van VERVAECK, S.: *Enkele bronnen uit de Franse tijd. Hun belang voor de sociale geschiedenis*. Bijdrage 22. Interuniv. Centrum Hed. Gesch. 1962; p. 5-18.

2) HET EMPRUNT FORCÉ

Ongetwijfeld een der belangrijkste bronnen uit de Franse tijd. Ze laat toe een uitgebreide bevolkingslaag te bestuderen. Het is de enige Gentse bron waarin naast de traditionele laag van niet-actieven ook een omvangrijke groep van nijveraars, handelaars en ambachtslui werd opgenomen. Om die reden bespreken wij dan ook uitvoerig de aard en de levensloop van die gedwongen lening, de bewaarde lijsten en hun waarde. Tot slot stellen wij een werkmethode voorop.

*Wat is het « emprunt forcé »?*¹⁰

Het doel van de gedwongen lening was tweeledig: voorzien in de dringende geldnood van de Franse regering en liquidatie van de assignaten.

(10) « *Recueil des lois et actes généraux du gouvernement en vigueur dans le royaume des Pays-Bas - Tome I, Bruxelles 1819, XXXII en XXXIII* » en Marion, M.: *Histoire financière de la France depuis 1715 - Tome III, Paris 1927, p. 413-433*,

Het wetsontwerp werd op 19 frimaire an IV (10-12-1795) gestemd in de Raad der Ouden en uitgevaardigd door de minister van Financiën, Faspoulx (de latere prefect van het Schelde-departement).

De vastgestelde som van 600 miljoen L moest betaald worden door het $\frac{1}{4}$ deel van de bevolking (van elk departement) dat het meest belast of belastbaar was. Dezen zouden verdeeld worden in 16 klassen, gelijk in aantal en getaxeerd, respectievelijk van 50 L. voor de 1ste klasse tot 1.500 à 6.000 L. voor de 16de klasse. Deze laatste was samengesteld uit personen wier fortuin minstens 500.000 L. (waarde 1790) bedroeg.

De betaling moest gebeuren in metaalmunt, in graan, of in assignaten tegen 1% van hun nominale waarde¹¹; $\frac{1}{3}$ te storten in de laatste decade van nivôse, de overige $\frac{2}{3}$ te storten in de loop van pluviôse.

De terugbetaling zou geregeld worden door middel van 10 coupons van elk $\frac{1}{10}$ van de geleende som, waarvan er telkens 1 per jaar kon gebruikt worden voor de betaling van alle directe belastingen en registratierechten.

De lening werd — althans aanvankelijk te Parijs — gunstig onthaald door het publiek, omdat zij al diegenen trof die de revolutie rijk had gemaakt, nl. onruststokers, negocianten en kooplieden, dus personen die zich gehaat hadden gemaakt.

Het Directoire meende dat één van de voorwaarden voor het welslagen van de onderneming gelegen was in de snelheid van uitvoering. Voor het opstellen van de lijsten moest men zich bij benadering steunen op de rollen van de mobiliere belasting van 1795, op de levenstrant en het sociaal aanzien. In feite ontbrak elke accurate basis en hierin sluimerden reeds de kernen der mislukking. De departementen kregen 3 à 4 dagen tijd om circulaires naar de kantons te sturen, die een lijst moesten opstellen van alle personen die in aanmerking kwamen. Meerdere gemeentebesturen waren echter nog niet volledig samengesteld. Om tijdverlies te voorkomen, besloot het Directoire door een wet van 25 frimaire om zelf in een voorlopige aanvulling van de gemeentebesturen te voorzien, in afwachting van de verkiezingen van het jaar V. Een wet van dezelfde dag verplichtte wie niet onmiddellijk kon betalen zijn goederen te verkopen of te hypothekeeren tot aan de opgelegde som voldaan was.

Het « emprunt forcé » te Gent

Het Belgische aandeel zou 40 miljoen bedragen, en hiervan viel het meeste, nl. 8 miljoen ten laste van het Schelde-departement¹². Pérès en Portiez, « commissaires du Gouvernement » voor de Belgische departementen, rekenden zelfs op een opbrengst van 60 miljoen¹³.

Een besluit van 26 frimaire an IV (17-12-1795) verplichtte onze gewesten te betalen in metaalmunt, goud- of zilverstaven, onder het motief dat

(11) De assignaten waren op dat ogenblik nog maar 0,60 % waard (Marion, *o.c.*, p. 417). In maart 1796 waren zij gedaald tot op 0,25 % (Nève, J.: *Gand sous la domination française 1792-1814*; Gent 1927; p. 27).

(12) Verhaegen, P.: *La Belgique sous la domination française 1792-1814*. Parijs-Brussel 1922-1928; Tome II, p. 191 voetnoot.

(13) *Ibid.*, p. 196.

de assignaten in België niet in omloop waren geweest ¹⁴.

Een dergelijke maatregel begrijpt men des te beter als men het volgende onder ogen krijgt. Op 30 frimaire (21-12-95) verklaarde het Directoire aan de Raad der Vijfhonderd, in geheime zitting vergaderd, dat er onmiddellijk geld, en in de eerste plaats metaalgeld nodig was, want « Les armées ... sont sans solde, sans vivres, sans fourrages, sans souliers, sans vêtements... » ¹⁵.

Dezelfde dag werd te Gent de lening afgekondigd door Du Bosch, « commissaire du Directoire près l'administration départementale de l'Escaut » ¹⁶, en een paar dagen later reeds begonnen de moeilijkheden. Een brief van 2 nivôse (23-12-'95) vermeldt het ontslag van drie secretarissen van het stadsbestuur ¹⁷. De volgende dag zond de gemeenteraad naar het bestuur van het departement een brief waarin geklaagd werd over enorme moeilijkheden bij de verdeling. Men had geen middel in de hand om iemands vermogen zelfs bij benadering te schatten. Het antwoord was kort en duidelijk: het gaat hier niet om een eigenlijke belasting, maar wel om een lening die zal terugbetaald worden, zodat onregelmatigheden in de verdeling van geen belang zijn; het enige wat telt is snelheid van uitvoering. Ondanks herhaalde aanmaningen « à ne pas perdre un instant » was op 18 nivôse an IV (8-1-1796) nog slechts een gedeeltelijke lijst opgesteld. Na de bekendmaking van de eerste lijsten kwam de publieke opinie in beroering. Men beweerde dat het voldoende was in zijn buurt de reputatie te bezitten rijk of arm te zijn, om belast te worden of niet. Te Parijs begonnen de slimsten zelfs te verhuizen ¹⁸.

Door een besluit van 18 pluviôse an IV (7-2-1796) werd in de Verenigde Departementen een papiergeld (« rescription ») uitgegeven dat men — om depreciatie te beletten — kon gebruiken om de lening te betalen ¹⁹.

Ondertussen werden de plaatselijke administraties overspoeld door klachten ²⁰. Iedereen beweerde « insolvable » te zijn en beriep zich op de slagzinnen van de Franse regering, b.v. « c'est à tout le monde bien connu que jamais l'intention du Gouvernement Français a été de faire peser l'emprunt forcé sur les indigènes », enz. Telkens weer werden de brieven voorzien van aantekeningen van het gemeentebestuur met de bekentenis geen enkel middel in de hand te hebben om te weten of die personen al dan niet iets bezaten.

Al die reclamaties konden natuurlijk niet onderzocht worden binnen de door de wet toegestane termijn. De regering was tot een eerste toegaving verplicht op 5 en 9 pluviôse (25 en 29-1-1796): toelating om klach-

(14) Ibid., p. 192.

(15) Marion, *o.c.*, p. 419.

(16) Nève, J., *Gand sous la domination française 1792-1812*, Gent 1927, p. 359: Niemand heeft zich te Gent onder het Frans bewind zo gehaat gemaakt als hij. Zijn afstelling op 5-8-1799 verwekte « une joie universelle », immers « cet insolent despote était le Verrès du département... abhorré et détesté... ».

(17) S.A.G. - Mod. A. - bundel L 1/B (zie p. 10).

(18) Marion *o.c.* p. 423

(19) de Lanzac de Laborie, L.: *La domination française en Belgique (1794-1814)*, Paris 1895, Tome I, p. 53.

(20) S.A.G. - Mod. A. - L 1/B.

ten te onderzoeken. Met de wet van 26 pluviôse (15-2) begon tenslotte de lange doodstrijd van de lening. De departementale besturen mochten binnen de 14 dagen de verdeling van het « emprunt » wijzigen. De klassen hoefden niet langer een gelijk aantal personen te omvatten ²¹.

Van de oorspronkelijke bedoeling zo snel mogelijk te innen bleef dus niets over. Logischerwijze vermeerderde het aantal klachten en werd er meer vermindering toegestaan dan vermeerdering mogelijk was. Van nu af stond het vast dat de verhoopte opbrengst nooit zou bereikt worden. De volledige afhandeling was nu geen kwestie meer van decaden, maar wel van maanden en zelfs jaren. Talrijke brieven en besluiten van het departement dreigden met maatregelen tegen de ambtenaren die beschuldigd werden van sabotage en verraad ²².

Op 29 germinal an IV (18-4-1796) besloot het Directoire de rescripties niet langer te aanvaarden als betaalmiddel van de lening, en veroorzaakte daardoor een hele reeks bankroeten ²³.

Begin mei 1796 was in België nog geen vierde van de totale som geïnd ²⁴.

Tenslotte in uitvoering van de wet van 30 thermidor an IV (17-6-'96) en het besluit van 19 fructidor an IV (5-9-'96) voor de Verenigde Departementen werd de lening met $\frac{1}{4}$ verminderd ²⁵. Premies werden beloofd aan de ontvangers die binnen een bepaalde tijdslimiet (3 à 4 weken) $\frac{5}{6}$ hadden geïnd.

Met de wet van 9 vendémiaire an VI (30-9-1797) verloochende het Directoire uiteindelijk het opzet van haar zogenaamde lening. De coupons waren niet langer geldig voor het betalen der directe belastingen ²⁶.

De wet van 5 ventôse an V (23-2-1797), tenslotte in België toegepast op 23 ventôse an VII (13-3-1799), stond toe om gedurende 1 maand de rest te betalen voor $\frac{1}{20}$ in speciën en $\frac{19}{20}$ in « effecten der publieke schuld », mits aan alle andere belastingen vóór het jaar VII en aan de vijf « provisoire decimen der Contributien van het jaer VII » voldaan was ²⁷.

Onmiddellijk na de staatsgreep van brumaire schafte Napoleon het « emprunt forcé » af (15-11-1799) ²⁸.

De hele onderneming was in feite op een fiasco uitgelopen ²⁹. Toen het Directoire in nivôse an VI (december '97 - jan. '98) een vrijwillig « Em-

(21) Marion *o.c.*, p. 427.

(22) Vooral burgemeester J.B. Goethals en secretaris B. Contreras strooiden kwistig handtekeningen uit om verminderingen toe te kennen (*o.c.* L 1/B). Marion, *o.c.*, p. 423 : In de departementen vertraagden de gemeentebesturen opzettelijk de werkzaamheden.

(23) Verhaegen, *o.c.* Tome II, p.192.

(24) Marion, *o.c.* p. 432, voetnoot 3, vermeldt op 4 mei : 8.264.723 waarvan iets meer dan $\frac{1}{5}$ in speciën.

(25) Het Belgische aandeel werd op die manier herleid tot 30 miljoen en stemde nu overeen met de totale jaarlijkse directe belasting onder het Oud Regime (Verhaegen, *o.c.*, Tome II, p. 191).

(26) Marion, *o.c.*, p. 433.

(27) S.A.G. - Mod. A. - L 1/B.

(28) Verhaegen, *o.c.*, IV, p. 71.

(29) *Ibid.*, II p. 196 : De lening had in België slechts 18 miljoen opgebracht, i.p.v. de oorspronkelijke 40 miljoen.

prunt national contre l'Angleterre » uitschreef, liet niemand zich nog vangen. Een propagandacampagne met affiches en feesten, bracht slechts Du Bosch de ontvanger van het departement en enkele medewerkers van de administratie op de lijst ³⁰.

De lijsten:

Het Gentse stadsarchief bezit 4 niet-gedateerde lijsten: 2 nederlands- en 2 franstalige. In geen enkele treft men een gelijkmatige verdeling in klassen aan, zodat wij hier te doen hebben met lijsten opgesteld na 15-2-'96 ³¹.

Lyste der gequotiseerde in de geforceerde leeninge van 600 millioenen Livres. Canton van Gend. Departement der Schelde. S.A.G. - Mod. A - L 1/2 (in handschrift).

143

De verdeling in 16 klassen gebeurde als volgt:

<i>Klassen</i>	<i>Livres tournois</i>	<i>Aantal personen</i>
16	1500-6000	121
15	1200	126
14	1100	57
13	1000	76
12	900	38
11	800	50
10	700	74
9	600	87
8	500	113
7	400	97
6	300	106
5	200	114
4	100	161
3	80	75
2	60	123
1	50	230
		1648 personen

De lijst levert de volgende inlichtingen op:

- klasse
- bedrag
- naam, soms de eerste letter van de voornaam
- straat (ontbreekt soms)
- sporadisch het beroep

Het uitgebreide aantal « gequotiseerde » stemt niet overeen met een equivalent getal gezinshoofden. Immers de lijst omvatte ook nog geestelijken, weduwen en ongehuwde vrouwen. Hun aantal is echter niet vast te stellen

(30) Nève, *o.c.*, p. 37.

(31) Zie hoger, p. 8.

wegens het ontbreken van gegevens als het beroep of bedrijf (weduwen die een gezin onderhouden kunnen ook als gezinshoofden gelden).

Een gedrukte Naem-lyste der personen uytmaekende respective Classen der Contribuable van de Commune van Gend, in de Geforceerde Geldleeninge, geopend door het Decreet van den 19 Frimaire, 4de jaer der Republike, en van de Sommen in opvolginge van diese gequotiseert. S.A.G. - Bib. nr 2.775.

Zeer onvolledig (de 5 laagste klassen ontbreken), maar kan aanvullende gegevens verstrekken voor de overigens identische vorige lijst (L 1/2), omdat steeds de straat vermeld wordt.

Twee identische, franstalige lijsten in handschrift: *Deux listes des habitants de Gand cotisés dans l'emprunt forcé sans sate (République Française)* S.A.G. - Mod. A. - L 1/1.

De rangschikking gebeurde hier alfabetisch; de klasse werd niet vermeld. Het belang ligt vooral in de gemakkelijke identificatie: beroep, en volledig adres worden steeds opgetekend.

Zonder twijfel zijn deze lijsten later opgesteld dan de andere. Het aantal belasten is uitgebreid tot 1840 en een aparte kolom vermeldt of er verhoging of verlaging van het bedrag werd toegestaan en hoeveel. Daarenboven geeft deze lijst geringere bedragen op dan L 1/2, waar de vermogens blijkbaar overschat werden.

Tenslotte volt nog de zeer belangrijke bundel correspondentie, besluiten e.d.m. te vermelden: *Emprunt forcé de l'an 4. Lettres Ministérielles, Lettres et Arrêtés de l'administration centrale du département de l'Escaut, Modèles, Tableaux, Relevés, Notes, Réclamations et dégrèvements, Correspondance An 4 à 9.* S.A.G. - Mod. A - L 1/B.

Poging tot vermogensclassificatie

Om tot een vermogensindeling te komen dient men rekening te houden met de twee beste tabellen (L 1/2 en L 1/1).

Wie meer dan 1200 L. betaalt op beide, en bovendien ook op de lijsten der 100 meest belasten te Gent en der 600 meest belasten van het departement voorkomt, ressorteert ongetwijfeld onder de hoge burgerij.

De hoogste 8 klassen van lijst L 1/2³² kunnen waarschijnlijk nog als goedge bestempeld worden, d.w.z. alwie 600 L en meer betaalt. Hun aantal beloopt 629 personen. Voegen wij erbij dat niet allen gezinshoofd zijn (geestelijken, ongehuwde vrouwen enz.) Dit maximum aantal, vermenigvuldigd met de coëfficiënt 4,671³³, komt overeen met een bevolkingslaag van 2.938 personen. In verhouding met de totale Gentse bevolking

(32) Zie hoger tabel 8-9.

(33) Prof. Dhondt gebruikt deze coëfficiënt (4,761 individuen per gezin), (die hem door Prof. Dumont verstrekt werd), in zijn studie « Woelingen te Gent in 1848 », Hand. Mij Gesch. en Oudh., Gent 1948, D. III, p. 34, voetnoot 7.

in 1796 (54.537 inw.³⁴) vertegenwoordigt deze groep aldus 5,38 %. Wij menen dat dit niet veel van de werkelijke verhouding afwijkt³⁵.

Een werkmethode

Het probleem van het sociaal niveau der diverse beroepsgroepen bleef onopgelost. Daarom werd een andere werkmethode gezocht.

Alle personen die minimum 100 L betaalden op lijst L 1/1³⁶ werden gerangschikt per beroep. Vervolgens werd het gemiddeld aandeel per beroepsgroep berekend en geklasseerd in afdalende orde.

<i>Beroepen</i>	<i>Aantal personen</i>	<i>Gem. bedrag in Livres</i>
Speculanten	1	6000
Bankiers	2	1200
Begrafenisondernemers	2	1200
Adel	25	1022
Pikeurs	1	600
Zegelhuis	1	600
Geestelijken	78	573
Renteniers	223	515
Fabrikanten ³⁷	31	504
Huidevetters	12	500
Factors voor de scheepvaart	5	480
Zonder beroep ³⁸	74	433
Ontvangers	15	433
Magistratuur ³⁹	134	419
Negocianten	44	409
Huisbewaarders	2	400
Handelaars en kooplui ⁴⁰	161	379
Uitgewekenen	2	350
Steenhouwers en metsers	12	333
Drukkers	9	311
Goudsmiden	16	306
Koetsenmakers	1	300
Eigenaars van papiermolens	1	300
Landmeters	2	300
« Messagiers »	1	300
Winkeliers	33	297
Apothekers	21	295
Koophandelsagenten	13	292

(34) Van Werveke, H.: *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, p. 107.

(35) Dhondt, J., *o.c.*, p. 37: ziet ook ong. 5 % aan de spits in 1848.

(36) Alleen deze lijst geeft steeds het beroep op.

(37) Hieronder: « fabricants », stokers, katoendrukkers, zeepzieders, raffinadeurs.

(38) Ook weduwen, ongehuwde vrouwen, wezen.

(39) Advocaten, procureurs, rechters, griffiers bij de rechtbank.

(40) « Marchands ».

Geneesheren ⁴¹	21	276
Brouwers	24	270
Koperslagers	6	267
Wevers	3	266
Timmerlieden en schrijnwerkers	15	253
Merscheniers	50	252
Azijnleggers	2	250
Kaarsenmakers	3	233
Herbergiers ⁴²	18	228
Schippers	14	221
Loodgieters	5	220
Horlogemakers	5	220
Ververs	5	220
Oude-kleerkopers	5	220
Kruideniers	26	207
Orgelmakers	1	200
Melkhuis	1	200
Werknemers ⁴³	1	200
Blikslagers	3	200
Kleermakers	5	200
« Eplucheurs »	5	200
Vleeshouwers	13	192
Blekers	10	190
Visverkopers	13	185
Bedienden	6	183
Kuipers	6	167
Suikerbakkers	3	166
Wagenmakers	3	166
Verhuurders van wagens en koetsen	5	160
Functionarissen	32	159
Landbouwers	7	157
Molenaars	7	157
Garentwijnders	11	155
Gewezen woekeraars	2	150
Boekhandelaars	2	150
Drogisten	2	150
Glazenmakers	2	150
Scheepsbouwers	2	150
Hoveniers	18	140
Behangers	4	125
Slotenmakers	5	120
Kalendermakers	2	100
Spinners	3	100
Draaiers	2	100
Tingieters	2	100

(41) Onder wie 3 chirurgen en 1 tandarts.

(42) « Cabaretiers » en « aubergistes ».

(43) « Vivant d'emploi ».

Hoedenmakers	2	100
Kousenmakers	2	100
Bakkers	2	100
Olieslagers	2	100
Molenmakers	2	100
Pottenbakkers	1	100
Lijmmakers	1	100
Velleplotters	1	100
Messenmakers	1	100
Passementwerkers	1	100
Kelderwerkers	1	100
Kaartenmakers	1	100
Witters	1	100
Borduurders	1	100
Arbeiders	1	100

In totaal 1313 personen die behoren tot 88 diverse beroepsgroepen.

Ten opzichte van de totale bevolking vertegenwoordigt dit 11 % ⁴⁴. De integrale groep « gedwongen leners » (1840 personen), stemt overeen met een bevolkingslaag van 15,76 % ⁴⁴.

2. HOLLANDSE TIJD (1814-1830)

De Kiezerslijsten van 1824

Elections des membres des Etats provinciaux - Correspondance et autres pièces de 1818 à 1829. S.A.G. - Mod. A. - H 5.

Naem-lyste der personen betalende 50 Guldens en daarboven in directe belastingen, het Patentregt uitgezonderd (één per ontvangstkantoor). Ibid.

Naem-lyste der personen betalende 100 Guldens en daarboven in de directe belastingen, het Patentregt uitgezonderd (één per ontvangstkantoor) Ibid.

De verkiezingen in de Hollandse tijd verliepen volgens een getrappt stelsel.

De *stemgerechtigden* — 2 j. in de stad wonen
 — minstens 50 fl betalen in directe belastingen, patent niet meegerekend
 moesten de *kiezers* aanduiden — 3 j. in de stad wonen
 — minstens 100 fl...

Deze stelden — bij gemeenteverkiezingen te Gent 30 gemeenteraadsleden aan
 — bij provinciale verkiezingen voor de Provinciale Staten 3 leden + 3 plaatsverangers aan.

(44) Na vermenigvuldiging met de coëfficiënt 4,761.

De drie ontvangers van de directe belastingen moeten ieder voor hun ontvangstkantoor twee lijsten opstellen: 1 voor de stemgerechtigden en 1 voor de kiezers.

De lijsten (in handschrift) leveren als gegevens slechts naam en adres op. Beroepsindeling is bijgevolg uitgesloten en een analoge werkmethode als aangewend op de lijst der gedwongen lening kan niet toegepast worden.

De verdeling per ontvangstkantoor en per belastingscategorie ziet er uit als volgt:

Ontvangstkantoor	50-100 fl	100 fl en meer	Tot. Ontv. kantoor
I	339	221	560
II	258	239	497
III	323	292	615
Tot. der stemgerechtigden	(920)	(752)	1672
Tot. der kiezers		752	

De kiezers (752 x coëfficiënt 4.671 ⁴⁵) vertegenwoordigen t.o.v. de totale Gentse bevolking (\pm 70.000 inwoners ⁴⁶) een bevolkingslaag van \pm 5 %. Het totaal der stemgerechtigden (1.672 x coëfficiënt 4.671 ⁴⁵) stemt overeen met \pm 11 %.

3. BELGISCHE TIJD (1830-1914)

1) Kiesbaren voor de senaat

Artikel 44 van de kieswet van 3-3-1831 bepaalde dat jaarlijks, van 15-4 tot 1-5, door de Bestendige Deputatie van elke provincie een lijst moest samengesteld worden van de personen die KS waren. De wet van 14-4-1832 ⁴⁷ verplichtte de publikatie ervan in het « *Memoria administratif* » van de rovincie ⁴⁸.

a) Periode 1832-1893

KS ⁴⁹: — Belg zijn (door geboorte of grote naturalisatie)

— In bezit van burgerlijke en politieke rechten zijn

— In België gehuisvest zijn

— Minimum 40 j. oud zijn

— Min. 1000 fl. (= 2.116,40 F) in directe belastingen betalen.

Eén inwoner op 6.000 zou KS zijn. Indien het vereiste *quorum* niet bereikt werd zou de lijst aangevuld worden met de hoogst belasten na de KS. Vb. O.-Vlaanderen telde in 1846: 795.014 inwoners ⁵⁰

Waren KS: 795.014: 6.000 = 132 personen.

(45) Zie voetnoot 33.

(46) *Wegwijzer* 1825, p. 89.

(47) *Pasinomie* 1830-'31, blz. 239.

(48) *Mémorial administratif de la Flandre-Orientale - 1832-1912*, in S.A.G.

(49) Wet v. 3-3-1831, art. 42 (zie *Pasinomie* 1830-'31, blz. 239).

(50) *Wegwijzer* 1847, p. 192.

Slechts 71 bereikten de cijns. De lijst moest dus aangevuld worden. In feite vindt men dus twee netjes afgescheiden lijsten van KS.

Inlichtingen:

Tijdens de beide periodes (1832-1893 en 1894-1912):

- Naam en voornaam
- Beroep
- Geboortedatum
- Woonplaats

Variërende gegevens:

1832-1853: Opsomming der gemeenten waar belasting betaalt wordt + totaal

1854-1867: Belasting per gemeente

1868-1872: Alleen totale belasting

1873-1893: Totaal nieuwe indeling volgens de wet van 18-5-1872:

- Algemene inlichtingen (zie hoger)
- Datum van de grote naturalisatie
- Grond-, personele-, en patentbelasting per gemeente
- Rechten op mijnen
- Totale belasting

Van dan af wordt slechts zoveel belasting vermeld als nodig om de cijns te halen. Alle KS die hem overschrijden (op de eerste lijst) worden op één lijn gesteld. Men kan dus niet weten wie de rijkste is.

1883-1912: — Vermelding van de nummers van de artikelen der belastingrollen

- « Reserve »-lijst van 10 burgers die het meest belast waren na de KS op beide vorige lijsten (identieke inlichtingen).

b) *Periode 1894-1912*

De invoering van het algemeen meervoudig stemrecht door de wet van 12-4-1894 hield ook een *cijnsverlaging* in voor de KS en uitbreiding van hun aantal: men moest jaarlijks een minimum betalen van 1200 F in directe belastingen of eigenaar of vruchtgebruiker zijn van onroerende goederen in België gelegen, waarvan het kadastraal inkomen minimum 12.000 F beliep. Het quorum werd herleid tot 1 KS/5.000 inw., en de aanvulling zou zoals voordien geschieden indien het vereiste aantal niet bereikt werd.

De opstelling der lijsten onderging slechts geringe wijzigingen. Toevoeging van: — Artikel van de kadastrale legger

- Beloop van het kadastraal inkomen

Sinds deze cijnsverlaging bereikten alle KS in O.-Vlaanderen het vereiste belastingcijfer of kadastraal inkomen. Praktisch allen kwamen op de lijst op basis van hun kadastraal inkomen. In 1912 werden slechts voor 15 personen op 239 de directe belastingen in aanmerking genomen. *Grondbezit* was dus hoofdzaak om KS te worden.

Zoals reeds sedert 1873 voor de eerste lijst gebeurde, werd nu voor alle KS als totaal de cijns opgegeven « en daarboven ». Onderlinge vergelijking is dus totaal uitgesloten.

Op de lijst der 10 « reserven » bereikten echter niet allen de cijns, zodat de eigenlijke lijst der KS nog steeds een netjes afgetekende top van *allerrijksten* vormde.

2) De Kiezerslijsten

Om kiesrecht te bezitten moest men aan bepaalde voorwaarden voldoen, die tussen 1831 en 1913 meermaals veranderden. Hier dient een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee periodes die ons huidige systeem van algemeen stemrecht voorafgaan:

- a) 1831-1893
- b) 1894-1914 ⁵¹.

a) Periode van het zuivere cijnskiesstelsel: 1831-1893

De voorwaarden om stemgerechtigd te zijn varieerden volgens de plaats, de aard der verkiezing en de tijd.

De plaats: De cijns kon 20 tot 80 gulden belopen naargelang de verkiezing plaats vond op het platteland (laagste cijns), in een kleine, of een grote stad. Te Gent (meer dan 60.000 inw.) bedroeg hij in de periode 1831-1848: 80 gulden of 169,28 F voor de algemene verkiezingen.

De aard der verkiezingen: Voor de Kamers, provincie, of gemeente. De wet van 30-4-1836 verlaagde de cijns voor de gemeente: 100 F te Gent. De wet van 12-6-1871 verlaagde de cijns voor de gemeente tot 10 F en voor de provincie tot 20 F.

De tijd: De wet van 12-3-1848 uniformiseerde en verlaagde de cijns tot 20 gulden of 42,32 F.

De wet van 24-8-1883 breidde het stemrecht uit tot de « *capacitair*en », d.w.z. personen die stemrecht kregen op basis van hun diploma.

Benevens de cijns golden de volgende bepalingen:

- Voor de Kamers en Provincie: — Belg zijn (door geboorte of grote naturalisatie)
 - 25 j. oud zijn
 - Voor de Gemeente: — id.
 - 21 j...
 - in de gemeente wonen sinds 1 januari van het jaar der verkiezingen.
- Hadden geen stemrecht, hoewel zij aan alle voorwaarden voldeden: veroordeelden, zwakzinnigen, houders van prostitutiehuizen, enz.

De KL voor Kamers, provincie en gemeente werden afzonderlijk opgesteld. Zij verstrekten in het algemeen de volgende *inlichtingen*:

- Naam en voornaam
- Beroep
- Adres

(51) Einde van de behandelde periode.

- Geboorteplaats en -datum
- Datum van naturalisatie
- Bedrag aan (directe) grond-, personele-, en patentbelastingen, betaald in de woonplaats of andere gemeenten
- Bedrag aan indirecte belastingen (tot 1871) op verkoop van alcoholische dranken en tabak
- Plaats waar de belastingen betaald werden
- Totaal
- Aanmerkingen

In het Gentse stadsarchief waren slechts KL aanwezig vanaf 1858.

Waarde der inlichtingen:

De 19de eeuwse administratie onderscheidde zich door *slordigheid en onvolledigheid*. Daarenboven was het niet nodig het volledige bedrag aan belastingen op te tekenen; de cijns was reeds voldoende⁵². Dit te-weinig-optekenen gebeurde dan ook op grote schaal. Een vergelijking met de reeds onvolledige lijsten der KS stelt zulks des te scherper in het licht⁵³. De bedragen op de KL kan men bijgevolg als *minima* beschouwen. Voor de personen die een klein bedrag betalen zal de fout geringer zijn dan voor dezen die geen last hebben de vereiste cijns te overschrijden. Soms werd het ene jaar alleen de grondbelasting opgegeven, of alleen de personele, of beide slechts gedeeltelijk. Een jaar later werd dan weer alleen patent vermeld, zodat de bedragen voortdurend schommelden.

Indien men bijgevolg het effectieve belastingscijfer zo dicht mogelijk wil benaderen, moet men praktisch jaarlijks de KL raadplegen en telkens de diverse bedragen vergelijken.

Voor de rijksten wordt dit probleem gedeeltelijk opgelost wanneer zij onder de KS ressorteren.

Peiling naar het sociaal niveau per beroepsgroep. Een werkmethode.

Op de kiezerslijsten kan men een analoge methode toepassen als op de lijst van de gedwongen lening. Als voorbeeld werd de KL voor de gemeente van 1858 genomen, en als vergelijkingsmiddel de personele belasting met een basis-minimum van 60 F. Per beroepsgroep werden de bedragen samengesteld en het gemiddelde berekend.

<i>Beroepen</i>	<i>Aantal personen</i>	<i>Gem. bedrag in F</i>
Bankiers en bankagenten	12	287
Eigenaars	122	265
Hotel- en restauranthouders	11	260
Renteniers	17	191
Notarissen	19	179
Wisselagenten	3	173

(52) Wet van 1-3-1843 art. 5.

(53) Zie ook Balthasar e.a.: *Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXe eeuw (1815-1914)*, Interuniv. Centrum Hed. Gesch., Bijdr. 18, 1961, p. 51.

Wapenmakers	1	167
Fabrikanten	123	165
Functionarissen	65	165
Magistratuur	110	157
Architekten	4	150
Pottenmakers	1	150
Machinebouwers	6	149
Groothandelaars ⁵⁴	174	145
Fotografen	1	144
Ijzergieters	2	141
Boekhandelaars	4	137
Traiteurs	2	136
Brouwers	38	134
Particulieren	175	131
Verzekeringsagenten	3	130
Stokers en likeurfabrikanten	9	128
Militairen ⁵⁵	30	128
Pelsenmakers	2	126
Geneesheren	57	125
Ontvangers	5	124
Verhuurders v. wagens en koetsen	7	123
Makelaars	12	123
Conducteurs v. bruggen en wegen	5	121
Geestelijken	37	120
Kalendermakers	1	120
Wagen- en koetsenmakers	5	120
Ondernemers van werken	14	117
Hoefsmeden	8	117
Passementwerkers	4	115
Leraars en hoogleraars ⁵⁶	37	114
Behangers	11	113
Huidevetters	7	112
Kruideniers	19	111
Metsers	3	111
Griffiers	9	111
Krantenuitgevers	1	110
Ververs	6	109
Onderwijzers	9	108
Goudsmeden en juweliers	17	107
Drukkers, steendrukkers, graveerders	21	107
Koophandelsagenten	53	107
Huisbewaarders	1	106
Gepensioneerde militairen	10	106
Zadelmakers	4	104
Ingenieurs	4	104

(54) « Négociants ».

(55) Officieren

(56) Niet altijd specificëring van « professeur ».

Herbergiers	126	101
Loodgieters	9	101
Haarkappers	11	100
Hoveniers	2	100
Tinnenpotmakers	2	99
Apothekers en drogisten	34	98
Fabrikant-verkopers v. breukbanden	1	98
Kleermakers	25	98
Slotenmakers	15	96
Schrijnmakers	2	96
Handelaars en kooplui	45	95
Bedienden en schrijvers	27	94
Laarzenmakers	4	93
Winkeliers	190	92
Kazuifelmakers	1	92
Steen- en marmerbewerkers	4	92
Pikeurs	1	91
Timmerlieden, schrijnwerkers, meubelmakers	34	91
Bloemisten	6	90
Zeilmakers	1	89
Vernissers	3	89
Kunstenaars	17	89
Handelsreizigers	3	88
Deurwaarders	11	87
Banket-, suiker- en gewone bakkers	46	87
Blikslagers	10	86
Studenten	2	86
Horlogemakers	8	85
Kachelmakers	5	84
Glazenmakers	3	84
Appartement- en gevelschilders	14	84
Blekers	2	82
Instrumentmakers	7	82
Hoedenmakers	4	81
Vishandelaars	4	80
Kopergieters	2	78
Koperslagers	3	76
Kuipers	3	75
Oude-kleerkopers	2	75
Schoenmakers	13	74
Borstelmakers	2	72
Leidekkers	1	70
Draadtrekkers	1	69
Vergulders	2	68
Wassers	6	67
Molenaars	1	66
Mandenmakers	2	66

Messenmakers	1	61
Landmeters	1	60

In totaal: 2.060 personen, verdeeld over 102 beroepsgroepen.

Zij vertegenwoordigen t.o.v. de totale Gentse bevolking (112.897 inw. op 31-12-1858⁵⁷): 8,53 %⁵⁸.

In 1858 beschikten tevens 3.813 personen⁵⁹ over kiesrecht voor de gemeente, d.w.z. een bevolkingslaag van 15,8 %⁵⁸.

Stratificatie gebaseerd op de kieswetgeving als hulpmethode

Naast de gevolgde werkmethode waarbij de sociale status der beroepen werd onderzocht, werd tevens uitgekeken naar aanvullende criteria om de *gegoede stand* af te bakenen.

Het cijnskiesstelsel speelt hierbij een evident criterium in de hand om de bevolking in te delen in twee lagen:

- een *bovenlaag van stemgerechtigden*
- *degenen die geen stemrecht bezitten.*

Vermits men bij de confrontatie met de KL tot 1893, alleen contact krijgt met de eerste groep zullen wij deze verder ontleden. De opeenvolgende cijnsverlagingen (zie hoger) verschaffen de gelegenheid tot ontubbeling der bovenlaag. Hoofdprobleem is het juiste criterium te vinden.

De stemgerechtigden voor de Kamers moesten te Gent vóór 1848 de cijns van 169,28 F bereiken. Na 1848 slechts 42,32 F, d.w.z. een verlaging met 75 %. Dit had een grote uitbreiding van het kiezerscorps ten gevolge. Die 169,28 F kan men bijgevolg als grens aannemen om een onderscheid te maken tussen 2 categorieën van stemgerechtigden:

- *de meest gegoeden*
- een *overgangsklasse* van personen die de cijns van 169,28 F niet bereiken. Prof. Dhondt⁶⁰ toont aan dat dit bedrag geen mathematische, maar wel een reële sociale grens vormt, omdat de overgangsklasse kwantitatief veel groter is dan de bovenlaag en dus past in het kader van de sociale pyramide⁶¹.

Besluit: De lijsten der KS hadden reeds toegelaten een topklasse van allerrijksten af te zonderen.

Samenvattend kan men aldus het kiezerscorps tot 3 grote strata herleiden:

- de *allerrijksten*: KS
- een *gegoede bovenlaag*: méér dan 169,28 F in directe belastingen
- een *overgangslaag*: 42,32 F tot 169,28 F.

(57) *Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Gand pour l'année 1858*, p. 2.

(58) Na vermenigvuldiging met de coëfficiënt 4.671 (zie hoger voetnoot 33).

(59) *Rapport...* p. 5.

(60) *Woelingen te Gent in 1848*, p. 37.

(61) *Ibid.*: Die *gegoede bovenlaag* vertegenwoordigde in 1848: 5 % van de Gentse bevolking; de *overgangsklasse* het dubbele, en de *belastingbetalers-niet-kiezers* 1/3; 50 % betaalde geen belasting.

b) *Periode van het algemeen meervoudig stemrecht: 1894-1914*

De kieswethervorming van 12-4-1894 hield de volgende algemene voorwaarden in: — Belg zijn door geboorte of grote naturalisatie

- 25 j. oud zijn voor de Kamer en 30 j. voor de Senaat; voor de overige verkiezingen: 21 j.
- Gedurende minstens 1 jaar in dezelfde gemeente gehuisvest zijn.

Voor de Kamers kan men over maximum 3 stemmen beschikken, voor de gemeente over 4.

De kiezerslijsten geven in vergelijking met deze opgesteld vóór 1894 de volgende *bijkomende inlichtingen*:

- Aantal stemmen voor Kamer, Senaat, Provincie en Gemeente
- Laatste adres
- Vermelding van diploma of ambt (in verband met het recht op supplementaire stemmen)
- Ligging der onroerende goederen, artikel van het kadaster, kadastraal inkomen, nrs der rollen der grondbelasting; desnoods vermelding van het renteboekje met meer dan 100 F rente of van de inschrijving op het Grootboek der openbare schuld.
- Plaats en datum van huwelijk; vermelding van wettige erfgenaam
- Artikel der rollen en bedrag (sinds 1895) der personele belasting.

De lijsten werden opgesteld per wijk of per gerechtelijk kanton. Zij zijn niet steeds volledig: 1ste wijk ontbreekt in KL 1895 en 1896 - 1ste kanton ontbreekt in KL 1905 - 3de kanton ontbreekt in KL 1906.

Waarde der inlichtingen

De belastingscijfers waren *onvollediger en onbetrouwbaarder* dan vóór 1894. De patentbelasting werd niet langer opgegeven. Het kadastraal inkomen was minstens zo onvolledig als vóór 1894 de grondbelasting. De personele belasting werd niet altijd genoteerd omdat een supplementaire stem reeds bekomen werd op basis van het kadastraal inkomen, en omgekeerd werd het kadastraal inkomen niet opgetekend.

Proeve tot sociale differentiatie

De werkmethode op de lijst der gedwongen lening en de KL 1858 kan hier dus wegens de onvolledigheid der gegevens niet aangewend worden.

Op de belastingsgegevens steunen om iemand gegoed te noemen of niet, wordt bijzonder gevaarlijk. Het aantal stemmen biedt hier een oplossing. Men kan bv. tot de *gegoede stand-in-ruime-betekenis*, al diegenen rekenen die over 4 stemmen voor de gemeente beschikken. Hiervoor kwamen in aanmerking, alle personen die:

- de cijns van 15 F haalden en behoorden tot de « capacitaires »
- in het bezit waren van eigendom of renteboekje van minimum 48 F en behoorden tot de « capacitaires »
- 15 F belasting betaalden en onroerend goed bezaten met min. kadastraal inkomen van 150F.

In 1912 beschikten te Gent 2.986 personen over 4 stemmen voor de gemeente⁶². Welke was nu de kwantitatieve verhouding t.o.v. de totale bevolking? Op 1-1-1912 telde Gent: 167.477 inwoners⁶³. Vermenigvuldigt men het aantal van 2.986 kiezers met de coëfficiënt 4,671⁶⁴ dan vertegenwoordigt dit een bevolkingslaag van 13.956 inwoners, wat overeenkomt met 8,3 % van de totale Gentse bevolking.

3) Kiezerslijsten van de Koophandelsrechtbank

a) *Elections, nominations des membres du tribunal de commerce, correspondance an 7 à 1858. S.A.G. - Mod. A - K 33/1*

De bundel bevat 3 lijsten — in handschrift — van « *Commerçans notables* »: 1832: 109 personen
1834: 96 personen
1835: 103 personen.

Inlichtingen: — Naam en voornaam
— Handels- of bedrijfstak
— Adres

Er werd vermeld dat de lijsten opgesteld waren volgens artikel 619 van de *Code de Commerce* (Code Napoléon): « De lijst der notabelen zal worden samengesteld uit kooplieden van gans het arrondissement, door de prefect, en zal door de minister van binnenlandse zaken worden goedgekeurd; hun aantal mag niet lager zijn dan 25 in de steden met minder dan 15.000 inw.; in de andere steden moet dit getal aangevuld worden à 1 kiezer per 1.000 inw. »

Op welke basis iemand « *commerçan notable* » was, blijft duister. Aan hun belangrijkheid hoeft nochtans niet getwijfeld. Een steekproef toonde aan dat op 50 gecontroleerde personen allen reeds tot de hoogste belastingbetalers behoorden in 1824⁶⁵. De mogelijkheid rest echter dat een aantal even belangrijke of misschien zelfs nog belangrijker kooplieden en nijveraars op de lijsten ontbreken.

b) De bundel *Tribunal de Commerce* — S.A.G. - Mod. A - K 33 — betekent een vervolg hierop.

Men treft er kiezerslijsten aan voor de jaren 1871 tot en met 1881 (in handschrift). De inlichtingen waren identiek.

(62) Toegevoegde KL 1912. Algemene tabel der kiezers en aantal stemmen.

(63) *Wegwijzer* 1914 p. 205.

(64) Zie voetnoot 33.

(65) Zie p. 14.

Door de wet van 18-6-1869 was het *kiesrecht* voor de koophandelsrechtbank vast omlijnd ⁶⁶:

- *Kiezer* was: elke handelaar die minstens 42,32 F aan patentbelasting betaalde en ingeschreven was op de KL voor de gemeente. Gevolg: de belastingcijfers werden gewoonweg overgenomen van de KL.
- De Bestendige Deputatie moest jaarlijks op 1 juli de lijsten opstellen.
- Wie meende onrechtmatig hierop te ontbreken kon binnen de 15 dagen protest aantekenen.

In 1871 bedroeg het aantal kiesgerechtigden 432 (vgl. 1835: 103), wat nog steeds een relatief kleine groep betekent in verhouding met de Gentse bevolking die reeds meer dan 125.000 inwoners telde.

Een peiling naar de onderlinge *verhouding der bedragen* leert het volgende:

274 personen betalen een bedrag schommelend tussen	42,32 F en 100 F
115 personen betalen een bedrag schommelend tussen	101 F en 200 F
32 personen betalen een bedrag schommelend tussen	201 F en 300 F
9 personen betalen een bedrag schommelend tussen	301 F en 400 F
2 personen betalen méér dan	400 F.

Slechts 36 % der kiezers (158) betalen méér dan 100 F.

De kiescijns voor de wetgevende verkiezingen was sinds 1848 vastgesteld op 42,32 F. Personen die dit bedrag alleen reeds aan patentbelasting betaalden kan men dus ongestoord tot de *gegoede stand* rekenen.

Wij zagen reeds dat de lijsten opgesteld werden op basis van de bedragen opgetekend op de KL, en dat ieder die meende onrechtmatig erop te ontbreken protest kon aantekenen. Zulks zou er in feite kunnen op wijzen dat de bedragen der patentbelasting op de KL juist of toch vollediger waren in tegenstelling met deze der grond- en personele belasting.

Door de wet van 30-7-1881 zou het kiezerscorps nog uitgebreid worden tot allen die minimum 20 F patentbelasting betaalden.

III. HULPMATERIAAL VOOR DE PERIODE 1794- 1914

1. SOCIAAL-ECONOMISCHE ACTIVITEITEN

1) Inlichtingen van die aard vindt men in « het » adresboek-bij-uitstek: WEGWIJZER DER STAD GENT (S.A.G.).

Op 26-10-1769 bekwam de Gentse drukker Philippe Gimblet het privilege voor de uitgave van zijn *Nieuwen Almanach curieux en util voor 't jaer MDCCLXX ofte den getrouwen weg-wyser der Stad Gend soo voor de vremdelingen als voor de inwoonders der selve stad*.

Dit adresboek zou jaarlijks verschijnen. Het privilege verleende het monopolie om gedurende 9 jaar de Wegwijzer te mogen drukken en uitgeven in gans Vlaanderen. Verbod werd opgelegd aan alle andere drukkers gedurende die periode iets dergelijks uit te geven of na te maken zonder toelating

(66) Moniteur 26-6-1869 Koophandelsrechtbanken art. 32-66.

van Gimblet, op straf van boete van 3 gulden per exemplaar. Elk jaar moest dit privilege geheel of gedeeltelijk in de *Wegwijzer* afgedrukt worden. Het werd hernieuwd op 22-9-1877 en 27-10-1778⁶⁷. Deze bron verschaft de volgende nuttige *inlichtingen*:

- Naam en adres van de ambtenaren of functionarissen der politieke, kerkelijke, rechterlijke, sociale en economische instellingen.
- Naam en adres der kooplieden, nijveraars en ambachtslui, geklasseerd per ambacht of nering en per handels- of bedrijfstak.
- Marktprijzen, regeling der postdiensten, uurregeling voor openen en sluiten der stadspoorten, een kalender enz.
- Een kroniek in afleveringen, reisbeschrijvingen e.d.m.

Reeds in de eerste uitgave werd een inhoudstafel afgedrukt, die het jaar daarop alfabetisch per onderwerp werd opgesteld.

In het voorwoord werd het voornemen uitgedrukt het oorspronkelijk plan in de toekomst nog uit te breiden.

In tegenstelling met de registers der neringen werd hier naast het bestuur ook een aantal van de gewone leden (supposten) van het corpus opgenomen. Voor sommige neringen, zoals dit der menagiebrouwers, vormen zij de enige overgebleven ledenlijsten.

Naast een paar mutaties van uitgever en titel, maakte de *Wegwijzer* onder het *Frans bewind* een crisistijd door. Met het afschaffen der neringen verdwenen ook een aantal lijsten uit de *Wegwijzer*, vooral sinds 1800. Een paar markante voorbeelden: vleeshouwerslijsten ontbreken van 1800 tot 1854; bakkerslijsten ontbreken van 1800 tot 1882; azijnleggerslijsten ontbreken van 1795 tot 1828.

Eigenaardig genoeg was het juist onder het bewind van *Willem I* dat de *Wegwijzer* franstalig werd: « *Indicateur de la ville de Gand* » (van 1815 tot 1826).

Sinds 1828 werd de uitgave verzorgd door de familie Vanderhaegen en steeg het kwalitatieve peil aanzienlijk. Het Vlaams werd opnieuw ingevoerd. In 1831 werd de titel nogmaals gewijzigd tot « *Wegwijzer der Stad Gend en provinciale Almanach van Oost-Vlaanderen...* » Eugeen Vanderhaegen zou in 1855 het strikt lokale karakter van de adressenlijst doorbreken en het werk uitbreiden tot een werkelijke « *Wegwijzer der Stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen* ».

De delen werden nu veel lijviger (566 p. + aankondigingen tegenover 157 p. in 1826). Ook het commercieel karakter werd ontwikkeld. Aankondigingen werden opgenomen. De andere vermeldingen in de *Wegwijzer* waren kosteloos. Het publiek werd verzocht alle mededelingen vóór 15 oktober te willen inzenden. Van dan af werd een tweetalige inhoudstafel opgenomen.

Sinds 1863 werd er tevens een alfabetische adressenlijst aan toegevoegd. Deze vertegenwoordigt een element van onschatbare waarde bij opzoekingen naar personen wier beroep men niet kent.

(67) Zie ook Vanderhaegen, Ferd.: *Bibliographie Gantoise*, D. IV, Gent 1862, p. 26 e.v.

In 1900 tenslotte werd zelfs een lijst der inwoners van Gent en randgemeenten, geklasserd per straat en huisnummer, ingelast. Telkens werd de naam, voornaam en beroep van het gezinshoofd opgegeven. Ondanks grote leemten (soms 20 en meer nummers overgeslagen) kan zulks eens te meer opzoekingen vergemakkelijken. Hetzelfde nummer vermeldt ook de prijs van een exemplaar, nl. 5 F. Dus zeer hoog in vergelijking met de prijs van een dagblad als de Gazette van Gent (0,05 F). Voor de aankondigingen werden tien verschillende tarieven vermeld van 1 F tot 125 F, naargelang de ruimte die beslagen werd. Het groot aantal «annoncen» dat werd opgenomen zou dus wel op de doeltreffendheid ervan wijzen. Immers de uitgever zelf beweerde dat alle bestuursorganen een exemplaar in bezit hadden.

De Wegwijzer is ongetwijfeld één van de voornaamste en onmisbaarste bronnen voor de hedendaagse periode.

2) Omdat de Wegwijzer pas sinds 1863 een alfabetische adressenlijst bevat, raadpleegt men ook best de «ANNUAIRE DES ADRESSES DE LA VILLE DE GAND ET DE LA BANLIEU», uitgegeven door Wwe Vander Schelden A.I. en zoon, in 1853⁶⁸.

Deze would-be konkurent en aartsvijand van de Wegwijzer heeft slechts één jaar bestaan. Kwalitatief en kwantitatief kan de Annuaire niet de minste vergelijking met zijn nederlandstalige tegenhanger doorstaan. De alfabetische lijst omvat slechts 4.981 namen, tegenover \pm 11.500 in de Wegwijzer 1863. Slechts drie (Gentse) instellingen krijgen een plaats, nl. de Kamer van Koophandel en Fabrieken, de Koophandelsrechtbank en de Werkrechtersraad. Voor de rest vindt men er nog de gebruikelijke kalender, uurregeling van de vervoerdiensten, allerlei taksen e.d.m. Een klasering per handels- of bedrijfstak werd niet opgenomen. Voor iemand die vlug een aantal personen uit dezelfde beroepsgroep moet opzoeken in een dergelijk werkje dus waardeloos.

In een voorwoord belicht de uitgever zijn *bedoeling*. Dit deeltje werd uitgegeven in navolging van soortgelijke Annuaires die verschenen te Brussel, Luik en Antwerpen. Men wilde dus een leemte aanvullen. Aan het publiek werd gevraagd dit proefnummer dat nog veel te wensen overliet, niet te streng te beoordelen. «Hoewel het Frans praktisch uitsluitend gebruikt wordt in handel en nijverheid evenals in de drie andere steden, is deze stad in de hoogste mate Vlaams», aldus de uitgever. Deze vlaamsgezindheid had volgens hem reeds de «Annuaire de la Province de la Flandre Orientale» doen te niet gaan en verhinderde de publikatie van analoge franstalige werken.

3) MEES-BRAUN, E., geeft in zijn werk LE TRIBUNAL DE COMMDRCE DE GAND 1798-1898, Gent, 1898, lijsten der handelsrechters en hun plaatsvervangers, naast een historisch overzicht van de werking der instelling sinds haar ontstaan.

(68) Wij vonden één exemplaar in het Stadsarchief en één in de Universiteitsbibliotheek.

Artikel 35 van de wet van 1869⁶³ bepaalde: « Elke koophandelaar of oud-koophandelaar kan rechter of plaatsvervanger worden indien hij 25 jaar is, en de handel gedurende 5 jaar uitoefent of uitgeoefend heeft « avec bravour et distinction ».

Niettemin kregen wij de indruk dat alleen de vooraanstaande Gentse handelaars en nijveraars dit ambt bekleedden. Voor de leden van de Kamer van Koophandel en van de Werkrechtersraad kwamen wij tot een analoog besluit. Vertegenwoordiging in één van deze instellingen is bijgevolg als een criterium van sociaal aanzien te beschouwen.

4) DEMANDES D'AUTORISATION POUR L'ETABLISSEMENT D'INSTALLATIONS DANGEREUSES ET INSALUBRES.

In deze bundels vindt men telkens een volledig dossier van de operatie die een toelating voorafgaat. Het betreft volgens het Besluit van 9-5-1804 en de wet van 31-1-1824 de « manufacturen en werkhuizen die een ongezonde en hinderlijke geur verspreiden » en waarvan de oprichting slechts mogelijk was mits toelating van de burgemeester der stad (in de Franse tijd⁶⁹) of van de gedeputeerde staten van de provincie (in de Hollandse tijd⁷⁰).

Het *systeem* van de aanvragen in de dossiers: een voorbeeld uit 1824:

- 1° Aanvraag tot toelating aan de burgemeester
- 2° Brief van burgemeester en schepenen aan de « directeur van politie »: Aanvraag tot onderzoek « de commodo et incommodo »⁷¹. In margine: Stadsbestuur Gent
Onderwerp: Fabrieken en Trafieken
Analyse: b.v. Bierbrouwerij
Nummer van het stuk
- 3° Brief van de « directeur van politie » aan burgemeester en schepenen: gunstig advies bij onderzoek van de politiecommissaris van de wijk.
- 4° Brief van het College van burgemeester en schepenen aan het « College van gedeputeerde Staeten der provincies van Vlaenderen te Gend »: advies voor toelating bij verbaal van het onderzoek de commodo et incommodo.
- 5° Brief van de Gedeputeerde Staten aan het stadsbestuur: toelating.
- 6° Brief van de gouverneur aan het stadsbestuur: deelt toelating van de Staten mee.
- 7° Brief van het college van burgemeester en schepenen aan de « directeur van politie » van de wijk: melding van toelating.
- 8° Brief van de politiekommissaris van de wijk aan de betrokkene.

De hele operatie van aanvraag tot toelating nam gewoonlijk drie à vier weken in beslag.

(69) *Pasinomie*, première série 1788-1814, T. XV, p. 179-186.

(70) *Ibid.*, deux. série 1814-1830, T. VII, p. 470-473.

(71) *Ibid.*, p. 472, art. 4: toestemming van de bureu nodig. In sommige dossiers vonden wij een document terug waarop een tiental bureu hun toestemming ondertekenden.

Bundels in het stadsarchief

- *Demandes d'autorisation pour établir des machines à vapeur — oppositions, inspections, correspondance 1819 à... - S.A.G. - Mod. A - K 1/1*
Dossiers voor de periode 1819-1838.
- *Demandes d'autorisation pour l'établissement d'amidonneries 1811-1842*
Ibid. K 1/2
Dossiers ⁷² aanwezig voor de jaren: 1811 (1), 1813 (2), 1818(7), 1819 (2), 1820 (1), 1821 (1), 1822 (4), 1823 (6), 1827 (3), 1828 (8), 1829 (2), 1830 (1), 1831 (2), 1833 (2), 1834 (1), 1839 (2), 1841 (1), 1842 (1).
- *Demandes d'autorisation pour l'établissement des fabriques d'asphalte 1839.* Ibid. K 1/3.
Slechts één dossier voor 1839.
- *Demandes ... boulangeries 1819-1844.* Ibid.
Dossiers: 1819 (1), 1824 (3), 1825 (8), 1826 (6), 1827 (5), 1829 (3), 1830 (2), 1831 (3), 1832 (5), 1833 (9), 1834 (8), 1835 (6), 1836 (12), 1837 (6), 1838 (4), 1839 (4), 1840 (5), 1841 (8), 1842 (10), 1843 (13).
- *Demandes ... brasseries 1806-1844.* Ibid. K 1/4.
Dossiers: 1809 (1), 1810 (2), 1814 (7), 1815 (4), 1816 (2), 1817 (3), 1819 (1), 1820 (1), 1821 (2), 1822 (3), 1823 (4), 1824 (1), 1825 (1), 1828 (1), 1829 (1), 1831 (3), 1833 (2), 1835 (1), 1836 (5), 1837 (4), 1838 (3), 1840 (3), 1841 (4), 1842 (1), 1843 (4), 1844 (1).
- *Demandes ... magasins de bois 1824-1842.* Ibid. K 1/5.
Slechts één dossier voor 1824 en 1 voor 1842.
- *Demandes ... chappeleries 1816-1829.* Ibid.
Dossiers: 1816 (1), 1825 (1), 1827 (1), 1828 (1), 1829 (1).
- *Demandes ... magasins de charbons 1817-1824.* Ibid.
Slechts één dossier voor 1817 en 2 voor 1824.
- *Demandes ... chaudronneries 1828-1843.* Ibid.
Telkens één dossier voor de jaren 1828, 1833, 1836, 1837, 1843.
- *Demandes ... dépôts et hangars à éteindre la chaux 1806-1844.* Ibid.
Dossiers: 1806 (1), 1809 (1), 1819 (1), 1832 (1), 1835 (1), 1837 (1), 1838 (3), 1840 (1), 1844 (2).
- *Demandes ... fabrique de chicorée 1818-1844.* Ibid.
Dossiers: 1818 (2), 1819 (2), 1824 (1), 1825 (1), 1826 (1), 1827 (1), 1830 (1), 1833 (3), 1834 (1), 1835 (2), 1838 (1), 1839 (1), 1840 (1), 1841 (1), 1842 (1), 1843 (1).
- *Demandes ... fabriques de colle forte 1823-1843.* Ibid. K 1/6.
Dossiers: 1823 (1), 1835 (1), 1839 (1), 1842 (1), 1843 (1).
- *Demandes ... fabriques et imprimeries de coton 1828-1837.* Ibid.
Slechts drie dossiers: (1828) (1), 1833 (1), 1837 (1).
- *Demandes ... distilleries 1809-1842.* Ibid.
Brumaire et frimaire an V: enkele brieven in verband met het stookverbod. Dossiers: 1809 (1), 1814 (10), 1815 (4), 1816 (1), 1817 (6),

(72) Tussen haakjes wordt steeds vermeld hoeveel dossiers per jaar de bundel bevat.

- 1818 (1), 1819 (4), 1820 (2), 1821 (2), 1823 (1), 1824 (1),
1825 (1), 1826 (3), 1827 (1), 1830 (2), 1831 (3), 1832 (4),
1833 (5), 1834 (7), 1835 (1), 1836 (3), 1837 (4), 1838 (4),
1841 (3), 1842 (1), 1843 (1).
- *Demandes ... féculeries 1840-1844.* Ibid. K 1/7.
Eén dossier voor 1840 en één voor 1843.
- *Demandes ... forges 1825-1844.* Ibid.
Dossiers: 1825 (4), 1826 (4), 1827 (7), 1828 (5), 1829 (8), 1830 (7)
1831 (6), 1832 (5), 1833 (4), 1834 (6), 1835 (9), 1836 (8),
1837 (12), 1838 (5), 1839 (9), 1840 (10), 1841 (15), 1842 (6),
1843 (13), 1844 (5).
- *Demandes ... machines et appareils divers 1829-1838.* Ibid. K 1/8.
Telkens één dossier voor: 1829, 1832, 1838, 1841.
- *Demandes ... usines, appareils à gaz et gazomètres 1828-1844.* Ibid.
Dossiers: 1828 (1), 1838 (2), 1841 (1), 1842 (5), 1844 (6).
- *Demandes ... magasins de fourrages 1828-1841.* Ibid.
Slechts één dossier voor 1828 en één voor 1841.
- *Demandes ... fonderies de métaux 1810-1843.* Ibid. K 1/9.
Dossiers: 1810 (1), 1815 (1), 1818 (1), 1820 (1), 1821 (1), 1823
(1), 1825 (2), 1826 (1), 1827 (1), 1828 (3), 1829 (5), 1830 (1),
1833 (1), 1833 (1), 1834 (1), 1835 (2), 1836 (3), 1837 (3),
1838 (2), 1839 (2), 1840 (4), 1841 (1), 1843 (1).
- *Demandes ... moulins 1828-1839.* Ibid.
Dossiers: 1828 (1), 1830 (2), 1835 (1), 1839 (1).
- *Demandes ... fabriques et dépôts de noir animal 1818-1843.* Ibid.
Telkens één dossier voor: 1818, 1819, 1820, 1832, 1833, 1834, 1835,
1842, 1843.
- *Demandes ... dépôts d'ossements 1821-1839.* Ibid. K 1/10.
Telkens één dossier voor: 1821, 1825, 1832, 1836, 1839.
- *Demandes ... papeteries 1818-1836.* Ibid.
Telkens één dossier voor: 1818, 1832, 1836.
- *Demande ... fours de pipes de terre 1820-1822.* Ibid.
Dossiers: 1820 (1) en 1822 (1).
- *Demandes ... plombières 1817.* Ibid.
Eén dossier voor 1817.
- *Demandes ... produits chimiques et couleurs 1811-1843.* Ibid.
Dossiers: 1811 (1), 1812 (1), 1816 (3), 1818 (1), 1819 (1),
1824 (2), 1827 (1), 1829 (1), 1833 (1), 1834 (2), 1836 (1),
1838 (1), 1839 (1), 1841 (1), 1842 (1), 1843 (1).
- *Demandes ... raffineries de sucres 1806-1844.* Ibid.
Dossiers: 1806 (1), 1807 (1), 1808 (1), 1824 (1), 1826 (1),
1828 (1), 1829 (4), 1830 (4), 1832 (2), 1834 (2), 1838 (1),
1844 (1).
- *Demandes ... sauneries et savonneries an 2 à 1844.* Ibid. K 1/11.
Dossiers: an II (1), an IX (1), 1809 (1), 1810 (1), 1812 (1),
1813 (2), 1814 (1), 1816 (2), 1817 (3), 1818 (1), 1819 (5),
1821 (1), 1823 (3), 1824 (1), 1825 (5), 1826 (2), 1827 (2),
1828 (2), 1829 (2), 1831 (2), 1835 (2), 1836 (1), 1837 (1),
1839 (1), 1841 (1), 1844 (1).

- *Demandes ... fonderies de suifs et graisses et fabriques de chandelles 1811-1844.* Ibid. K 1/12.
Dossiers : 1811 (1), 1812 (1), 1814 (1), 1815 (2), 1816 (1), 1818 (5), 1819 (1), 1820 (1), 1821 (2), 1822 (2), 1824 (7), 1825 (5), 1826 (2), 1827 (1), 1828 (2), 1829 (7), 1830 (2), 1831 (9), 1832 (1), 1833 (3), 1835 (2), 1836 (3), 1837 (6), 1838 (1), 1839 (1), 1840 (3), 1841 (3), 1842 (6), 1843 (1), 1844 (2).
- *Demandes ... fabriques de tabacs 1814-1842.* Ibid. K 1/13.
Dossiers : 1809 (1), 1814 (14), 1815 (11), 1821 (2), 1822 (1), 1823 (2), 1829 (1), 1842 (1), 1845 (1).
- *Demandes ... tanneries 1815-1840.* Ibid.
Dossiers : 1815 (1), 1817 (1), 1818 (1), 1819 (1), 1822 (1), 1823 (1), 1824 (3), 1825 (1), 1827 (2), 1828 (1), 1829 (1), 1830 (1), 1832 (1), 1835 (1), 1838 (1), 1840 (1), 1841 (1).
- *Demandes ... teintureries 1810-1843.* Ibid.
Dossiers : 1810 (1), 1815 (1), 1816 (2), 1823 (2), 1824 (1), 1825 (2), 1826 (1), 1827 (2), 1828 (4), 1829 (6), 1830 (5), 1831 (2), 1832 (3), 1833 (1), 1834 (1), 1837 (3), 1838 (1), 1839 (1), 1840 (2), 1842 (1), 1843 (3).
- *Demandes ... blanchisseries de toiles 1826-1827.* Ibid., K 1/14.
Eén dossier voor 1826 en één voor 1827.
- *Demandes ... fabriques de toiles cirées 1819.* Ibid.
Eén dossier voor 1819.
- *Demandes ... verreries 1821-1841.* Ibid.
Eén dossier voor 1821 en één voor 1841.
- *Demandes ... fabriques et usines divers 1839-1844.* Ibid. K 1/14 bis.
Twee kartons met een massa ongeklasseerd materiaal voor de periode 1828-1844. Dossiers betreffende de oprichting van diverse bedrijven en het plaatsen van stoomtuigen in diverse fabrieken als ijzergieterijen, bierbrouwerijen enz. Dus een soort overschot van alle vorige bundels.
- *Demandes d'autorisations pour diverses usines, porcs, moutons hypodrome.* Ibid. K 1/14/2
Andermaal werd een chaos van dossiers verzameld in drie kartons voor de jaren ± 1860 tot ± 1890. Gewoonlijk werden de dossiers per fabriek of per onderwerp gebundeld.

5) STATISTISCHE GEGEVENS UIT DE FRANSE EN HOLLANDSE TIJD.

Uit de rijke voorraad statistisch materiaal in het Gentse stadsarchief, halen wij enkele bronnen aan om de mogelijkheden op dit terrein in het licht te stellen.

- 27 Prairial, jaar 10 van de republiek. Prefect vraagt inlichtingen aangaande de beroepen uitgeoefend in de stad Gent. Tabellen met het aantal beoefenaars per wijk. S.A.G. - Mod. A. - K 2/1 C.
Deze gegevens vormden een onderdeel van het materiaal dat door de prefect Faipoult verwerkt werd in zijn « Mémoire statistique du département de l'Escaut ». Er werd hier een vergelijking getrokken tussen het

aantal meesters, gezellen en leerknappen in 1789 en in het jaar X. Het doel was aan te tonen dat het aantal leden der ambachten in 1789 beperkt was door de strenge reglementatie, en er sinds de afschaffing der verenigingen een sterke aangroei van het aantal leden was waar te nemen.

- *Mei-Juni 1807. Lijsten der fabrieken te Gent: — suikerraffinaderijen*
 — *jeneverstokerijen*
 — *brouwerijen*
 — *zeepziederijen*
 — *leerlooiërijen*
 — *kalkfabrieken enz.*

Overzichtelijke lijst opgesteld op 13 Augustus 1808 door het Stadsbestuur van Gent (aantal bedrijven van elk soort, globaal getal van arbeiders voor elke bedrijfstak wijk per wijk). S.A.G. - Mod. A.-K 2/1 F. De titel houdt meer in dan de bundel. Niettemin worden de volgende waardevolle gegevens verstrekt per wijk: naam en voornaam, adres, aard van het bedrijf.

- *Algemene nijverheids- en productietabellen voor 1812. S.A.G. - Mod. A. - K 2/1 V.*

De gegevens slaan op het jaar 1811. De lijsten zijn opgesteld per nijverheid en per wijk. Inlichtingen per wijk: namen der eigenaars van een bedrijf; sporadisch de ouderdom van het bedrijf (weinig betrouwbaar); aantal bedrijven; aantal arbeiders; gemiddeld dagloon: brutowaarde der produktie; betreffende de grondstoffen: inlands of niet, prijs, jaarlijks verbruik. Tenslotte een samenvattende tabel van alle wijken: totaal aantal bedrijven en arbeiders, gemid. dagloon. Tevens wordt een opsomming gegeven van de voornaamste bedrijven. Het « etc. » achter de laatste naam stemt echter tot nadenken. De waarde der vermelding « principaux... » toetst men best aan andere bronnen.

- *Voorbereiding tot algemene statistiek aangaande allerlei ondernemingen en fabrieken. Opgave over 1812 per bedrijfstak van het aantal bedrijven, arbeiders en produktie. S.A.G. - Mod. A. - K 2/1 P.*

De gegevens slaan op het jaar 1812. Het is een vervolg op de voorgaande bron. Alleen de samenvattende tabel is bewaard gebleven. Onder de aanmerkingen wordt erop gewezen dat de eigenaars der bedrijven geen exacte produktiecijfers opgeven, of dikwijls weigeren inlichtingen te verstrekken⁷³. Bijvoorbeeld voor de bier- en azijnbrouwers houdt zulks verband met het ontduiken van de zware accijnzen, de zgn. « droits réunis ».

- *Algemene statistiek van fabrieken en hun benodigdheden, opgemaakt op 1 oogst 1816. S.A.G. - Mod. A. - K 2/1 DD 1816.*

(73) Zie ook Coppejans-Desmedt, H.: *Bijdrage tot een historische studie van de nijverheidsstatistieken uit de jaren 1795-1846*; Handelingen Kon. Commissie voor Geschiedenis D. CXXVI, 1960, p. 26.

Uit een brief vernemen wij dat de koning een onderzoek wilde instellen naar de toestand en de noden der fabrieken en bedrijven, om zo nodig beschermende en aanmoedigende maatregelen te kunnen treffen. Voor 90 diverse bedrijfstakken worden de volgende inlichtingen verstrekt: aantal bedrijven, aantal arbeiders, gemid. loon, actuele toestand van het bedrijf en van de werkplaats, afzetgebied (plaatselijk of uitvoer), oorzaak der stagnatie, middelen ter verbetering of aanmoediging. Andermaal dient voorbehoud gemaakt voor de inlichtingen verstrekt door de fabrikanten ⁷⁴.

2. POLITIEKE AKTIVITEITEN

1) De *Wegwijzer* vormt de belangrijkste bron om in de hedendaagse periode snel de voornaamste functionarissen in de politieke kaders terug te vinden. Voor de provincie Oost-Vlaanderen zijn de gegevens zelfs zeer gedetailleerd.

2) Niet iedereen echter die politieke activiteit ontplooit verwerft een mandaat. Daarom kan men raadplegen: DESTANBERG, D.: *De Kiezingen te Gent sinds 1830*. Gent 1910. Deze auteur geeft kandidatenlijsten voor de verkiezingen en soms zelfs ledenlijsten van politieke verenigingen.

3) NÈVE DE MÉVERGNIES, J.: *Gand sous la domination française 1792-1812*, Gent 1927 en *Gand sous le régime hollandais 1814-1830*, Gent 1935.

In de beide werken worden meerdere lijsten afgedrukt van Gentse politieke mandatarissen, ondertekenaars van manifesten e.d.m. (gewoonlijk in voetnoten).

Wij wensen speciaal de aandacht te vestigen op een lijst van ZESTIG VORLOPIGE GENTSE VERTEGENWOORDIGERS UIT 1792: *De naemen en woonplaetsen van de sestig borgers als provisioneele representanten van het gendsche volk, bij acclamatie ofte toeyuchinge gekosen door het vergaerd volk, in de kerke van den H. Bavo, den 28 November 1792*, in Nève J.: *Gand... française*, p. 13-14 voetnoot 2.

Reeds bij de eerste bezetting in 1792 wilden de Fransen de annexatie van onze gewesten voorbereiden, maar op een dergelijke manier alsof het de schijn had dat de Belgen zulks zelf wensten. Met dit doel gaven de generaals La Bourdonnaye en Duval de stadsmagistraat bevel 49 burgers te laten verkiezen die belast werden met het uitwerken van een reglement voor de verkiezing van de zestig voorlopige Gentse vertegenwoordigers voor de Nationale Belgische Conventie. In hun schoot zou een afvaardiging gekozen worden om de Provinciale Staten te vervangen. De stadsmagistraat, onder voorwendsel dat het reglement niet ter goedkeuring was voorgelegd aan het volk, weigerde het te bekrachtigen. Op 28-11-1792 liet de militaire commandant het volk bijeenroepen in St.-Baafs. De advocaat Meyer las een lijst voor van 60 personen, die vervolgens « par acclamation et à l'unanimité des voix » verkozen werden.

(74) *Ibid.*, p. 32.

Hun mandaat was vlug afgelopen. Op 21-1-1793 verschenen een dertigtal nationale commissarissen te Gent, die de « zestig » nogal « tièdes dans l'exécution des décrets de la Convention » vonden, en acht dagen later werd de vergadering ontbonden⁷⁵.

Inlichtingen: naam, voornaam, beroep, adres.

Wij hebben hier te doen met een typisch revolutionnaire lijst. Vermoedelijk was het de bedoeling een aantal populaire personages te gebruiken. Meer dan één vierde (18) kwam uit de ambachtswereld. Daarnaast waren ook de adel, de renteniers, de rechtswereld, de negocianten e.d.m. vertegenwoordigd.

4) LIJSTEN VAN GENTSE NOTABELN UIT DE FRANSE TIJD:

— *Liste des notables communaux de l'arrondissement de Gand, département de l'Escaut, formée d'après les dispositions de la loi du 13 ventôse an 9, concernant la formation et le renouvellement des listes d'éligibilité, prescrites par la constitution.* S.A.G. - Mod. A. - H 4/H.

Een gedrukte alfabetische lijst van 3.540 notabelen, getekend door Faipoult, prefect, op 8 messidor an 9. Dus een zeer uitgebreide groep, waarop meerdere personen genoteerd werden als « ouvrier » en « journalier ».

Gegevens: naam, voornaam, beroep, woonplaats.

— *Liste des vingt citoyens de la commune de Gand qui sont les plus âgés et des vingt qui sont les plus imposés des notables de l'arrondissement communal.* S.A.G. - Mod. A. - H 4/I.

Diverse lijsten in handschrift door burgemeester De Naeyer getekend op 1 frimaire an 11:

— Twee lijsten: één der oudsten en één der meest belasten

Gegevens: naam, (+ soms beroep), voornaam, leeftijd, arrondissement (N, Z, O, W).

— Vier afzonderlijke lijsten per arrondissement (N, Z, O, W):

O en W: de oudsten: naam, voornaam, leeftijd

N en Z: de meest belasten: naam, voornaam, belastingsaanslag (grondbelangsting, mobiliare- en weeldeb.; patentb.; totaal).

5) KIEZERSLIJSTEN VAN DE JAREN VI EN VII.

Deze bron staat hier bij de eerste oogopslag niet helemaal op haar plaats en hoort uiteraard meer thuis bij de vermogenspeiling. Het ontbreken van belastingcijfers deed er ons echter toe besluiten ze bij het hulpmateriaal te klasseren.

Liste des citoyens ayant droit de voter aux assemblées primaires an 6 et an 7. S.A.G. - Mod. A. - H 4/G.

Na de annexatie van onze gewesten bij Frankrijk werd door het Directoire ook het *getrapt kiesstelsel ingevoerd*⁷⁶. De grondwet van het jaar III had immers het algemeen stemrecht doen verdwijnen.

(75) Nève, o.c., p. 12, 13.

(76) *Recueil des lois...* I, p. 139 e.v.

De « *citoyens actifs* » hadden stemrecht in de « *assemblées primaires* ». Vereisten daartoe waren: — de Franse nationaliteit bezitten

- meerderjarig zijn (21 j.)
- in directe belastingen een som betalen = 3 daglonen
- gedurende min. 1 j. ingeschreven zijn op de burgerlijke lijst.

Hadden ook stemrecht, zij die: — de wapens droegen voor Frankrijk
— jaarlijks vrijwillig een belasting betaalden = 3 daglonen

Zij stelden — in verhouding 1/200 — de « *électeurs* » (25 j. en eigenaar) aan, en dezen, op hun beurt bijeengeroepen in een « *assemblée électorale* », stelden de afgevaardigden van de departementen in de Raad der Ouden en de Raad der Vijfhonderd aan.

De *lijsten* zijn opgesteld per wijk⁷⁷:

<i>Wijk</i>	<i>Aantal kiezers</i>
I 1ste deel: Section de la Réunion	441
2de deel: Section de la Liberté	334
II Section de la Fraternité	471
III Section des Droits de l'Homme	307
IV Section de l'Egalité	203
V Section des Champs	188
	1974
	Totaal: 1974

Hun aantal is dus te uitgebreid als criterium voor de goeude stand. Trouwens alle ambachten zijn erin vertegenwoordigd en wij merkten zelfs enkele dagloners op.

Per wijk vindt men de kiezers alfabetisch geklaseerd: naam, voornaam (of eerste letter), beroep, straat.

Dus gemakkelijk te identificeren.

De lijsten van het jaar VII zijn vollediger dan die van het jaar VI, waar het beroep meestal ontbreekt.

(77) Sinds 16-3-1796 was de stad verdeeld in 6 wijken, ieder onder een politie-kommissaris (Nève, *o.c.*, p. 122).